

Kokowska, Ewa / Kokowski, Andrzej

Miniaturowe relikwiarze-enkolpiony z Gródka nad Bugiem

Archeologia Polski Środkowowschodniej 2, 287-289

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA I ANDRZEJ KOKOWSCY

MINIATUROWE RELIKWIARZE-ENKOLPIONY Z GRÓDKA NAD BUGIEM

Za pośrednictwem Piotra Kani z Gródka nad Bugiem mogliśmy zadokumentować kilka dalszych interesujących zabytków wczesnośredniowiecznych¹, odkrytych na terenie tej miejscowości przez poszukiwaczy starożytności z okolic Hrubieszowa. Wśród przedmiotów² na szczególną uwagę zasługują trzy niewielkie krzyżyki składane, tak zwane enkolpiony, oraz mały krzyżyk metalowy. Wyjątkowość tych znalezisk zobligowała nas do szybkiego ich upowszechnienia w formie publikacji.

1. Gródek nad Bugiem, stan. 4 – „Podgrodzie”

Znaleziono tutaj kompletny, zamknięty relikwiarz wykonany z brązu, będący miniaturą popularnego typu IA1 wg klasyfikacji Gródek-Kciuk (1989, s.), z wielkimi poprzeczkami-wypustkami na ramionach, Różnica w stosunku do dużych enkolpionów polega na braku w ramionach bocznych i na szczycie krzyża medalionów z wyobrażeniem świętych. Na awersie widoczna jest postać Ukrzyżowanego obwiedziona ramką, nad jego głową znajduje się kółko. Na rewersie widoczna jest stojąca postać Matki Bożej na tle krzyża. Zawieszkę stanowi płaskie koliste uszko (ryc. 1: a). Wysokość zabytku 55 mm, bez uszka 46 mm, rozpiętość ramion wynosi 26 mm, grubość 8 mm, średnica uszka 8 mm.

2. Gródek nad Bugiem, stan. 1A

Połowa niewielkiego enkolpionu wykonanego ze stopu miedzi z prostymi ramionami. Postać Ukrzyżowanego przedstawiona jest bardzo schematycznie za pomocą rytych kresek, być może kiedyś wypełnionych inkrustacją. Nad jego głową znajduje się okrągły guzek (ryc. 1: b). Wysokość zabytku 43 mm, rozpiętość ramion 23 mm, grubość 3 mm.

3. Gródek nad Bugiem, stan. 1A

Zamknięty enkolpion z brązu z odłamanym wieszadłem, w kształcie nieomal równoramiennego krzyża z wpisanym kwadratem na skrzyżowaniu ra-

mion. Z jednej strony wyobrażony jest za pomocą wtopionego srebra równoramienny krzyż z promieniami odchodzącymi od skrzyżowania ramion; na drugiej natomiast wykonany w srebrze krzyż równoramienny (ryc. 1: c). Wysokość całkowita zabytku 33 mm, rozpiętość ramion 20 mm, grubość ściśle dopasowanych połówek 6 mm.

4. Gródek nad Bugiem, stan. 1A

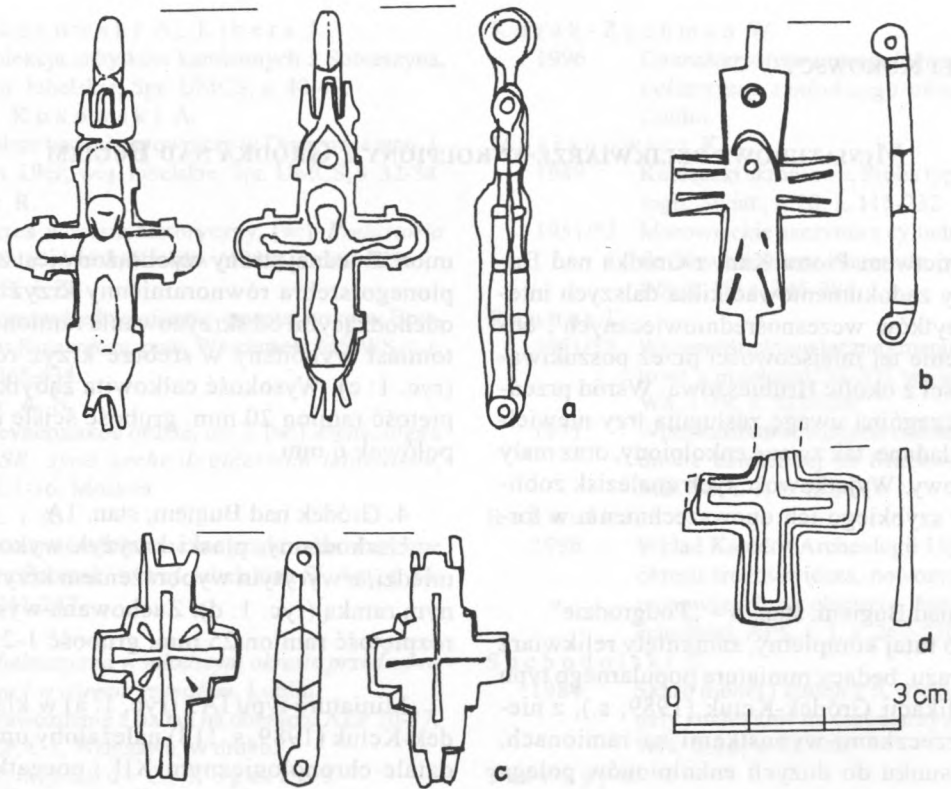
Uszkodzony, płaski krzyżyk wykonany ze stopu miedzi, z wyrytym wyobrażeniem krzyża, obwiedzionym ramką (ryc. 1: d). Zachowana wysokość 23 mm, rozpiętość ramion 25 mm, grubość 1-2 mm.

Miniaturę typu IA1 (ryc. 1: a) w klasyfikacji Gródek-Kciuk (1989, s. 118) należałoby umieścić w przedziale chronologicznym XII i początku XIII w., co zgodne jest z ustaleniami dla obszaru Rusi Kijowskiej (L.V. Pekars'ka, V.G. Pycko 1989, s. 87-89). Tam też występują enkolpiony podobne wielkością i stylem do analizowanego znaleziska z Gródka nad Bugiem, które jednak datowane są od przełomu XI i XII w. po jego ostatnie dziesięciolecie (L.V. Pekars'ka, V.G. Pycko 1989, s. 88 ryc. 3: 3-4, s. 90-91; Ja. Stančak 1993, s. 89 ryc. 1: 5).

Krzyżyk z wyobrażeniem stylizowanej postaci Chrystusa (ryc. 1: b), nie znajduje ścisłych analogii. Generalnie należy go umieścić w grupie enkolpionów inkrustowanych, datowanych na okres od początku XII po połowę XIII w. (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 114-117, 119-120). Wzór „małych enkolpionów z promieniami strzelistymi” w terminologii Gródek-Kciuk (1989, s. 115) reprezentuje krzyżyk inkrustowany srebrem (ryc. 1: c). Ze względu na zdumiewające podobieństwo czterech krzyżyków tego wzoru, znalezionych już dotychczas w Drohiczynie, Obrowcu i Gródku nad Bugiem (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 115 ryc. 8, ryc. 9), proponujemy od znaleziska w miejscowości Obrowiec koło Hrubieszowa (L. Gajewski 1959), dla ułatwienia identyfikacji nazwać go wzorem „Obrowiec”. Zaprezentowany w tym opracowaniu egzemplarz jest więc drugim z obszaru Gródka nad Bugiem i piątym z terenu Polski. Znaleziska tego wzoru należą na terenach na wschód od Bugu do rzadkości. Można tutaj ewentualnie wskazać na podobny zabytek z Jaropołcza Zaleskiego (M. V. Sedova 1972, ryc. 23: 25). W tym kontekście wydaje się aktualne przypuszczenie L. Gajew-

¹ Poprzednie opublikowane zostały w pracach: E. i A. Kokowscy 1990; E. i A. Kokowscy 1995; J. Rogatko 1990, s. 193-197, J. Rogatko 1994.

² Chcieliśmy w tym miejscu podziękować P. Kani za ułatwienie nam dotarcia do tych zabytków. W przygotowaniu przez autorów niniejszego tekstu znajduje się opracowanie zabytków proveniencji skandynawskiej, pochodzących w części z kolekcji Piotra Kani, w części zadokumentowanych dzięki jego pomocy.

Ryc. 1. Gródek nad Bugiem, woj. zamojskie; a - krzyżyk składany ze stan. 4 - „Podgrodzia”, b-d - krzyżyki ze stan. 1A.

skiego o lokalnej produkcji omawianego wzoru na Ziemi Czerwieńskiej, przy czym miała się ona rozwinąć nie pod wpływem oddziaływań z Rusi Kijowskiej, ale raczej na skutek kontaktów z regionami północno-bałtyckimi (L. Gajewski 1959). Za taką tezę mogłaby przemawiać stosunkowo bliska analogia z miejscowości Jaunipebalga na Łotwie (Istorijs... 1952, s. 76 ryc. 3). Prawdopodobnym wydaje się więc też powiązanie miejsca produkcji interesującego nas wzoru krzyży inkrustowanych z bliżej dotychczas nieokreślonym ośrodkiem w pobliżu grodu Wołyń. Chronologię wzoru „Obrowiec” na razie należy synchronizować, podobnie jak całą grupę krzyży inkrustowanych, z XII i połową XIII w.

Zaprezentowane zabytki potwierdzają opinię o istnieniu szczególnej koncentracji znalezisk tego typu w rejonie Gródka nad Bugiem. Liczba odnotowanych tutaj enkolpionów wzrosła bowiem do dzie-

więciu³ (E. i A. Kokowscy 1995, s. 74). W tym konkretnym przypadku fakt znacznej koncentracji enkolpionów może być tłumaczony poważną rolą polityczną, gospodarczą i religijną funkcjonującego tutaj grodu Wołyń (E. i A. Kokowscy 1987, s. 39-43). Oznacza to również, że katalog tego typu zabytków z ziem polskich zawiera aktualnie 44 interesujące nas znaleziska (E. Gródek-Kciuk 1989, s. 126-129; E. i A. Kokowscy 1995)⁴.

³ Uwzględniamy tutaj informację o znanym nam z autopsji enkolpionie typu IB(?) wg E. Gródek-Kciuk, mającym pochodzić z Gródka nad Bugiem. Znajduje się on w prywatnych rękach kolekcjonera z okolic Hrubieszowa, który nie zgodził się na jego dokumentację.

⁴ W tym miejscu sygnalizujemy też zabytek znajdujący się w posiadaniu Muzeum Okręgowego w Zamościu. Informację o nim zawdzięczamy uprzejmości mgra Jerzego Kuśnierza, za co niniejszym serdecznie dziękujemy.

LITERATURA

- Gajewski L.
1959 Brązowy krzyżyk znaleziony w Obrowcu, pow. Hrubieszów, WA, t. 26, s. 344.
- Gródek-Kciuk E.
1989 Enkolpiony znalezione na terenie Polski, próba klasyfikacji i datowania materiałów, PArch., t. 36, s. 97-134.
- Istorijska...
1952 *Istorijska Latvijas SSR*, Riga.
- Kokowscy E. i A.
1987 *Osadnictwo wczesnośredniowieczne w mikroregionie pomiędzy Huczwą, Bugiem i Bukową na tle osadnictwa grupy masłomeckiej młodszego okresu rzymskiego*, Zamość.
1990 Wczesnośredniowieczny grot z Gródka w woj. zamojskim, Lub. Mat. Arch., t. 3, Lublin, s. 49-54.
1992 Trzy znaleziska wczesnośredniowieczne z Gródka nad Bugiem, woj. Zamość, APol., t. 37, s. 209-214.
- 1995 Dalsze enkolpiony z Gródka nad Bugiem, Spr. zam. 1994, s. 73-76.
- Pekars'ka L. V., Pucko V. H.
1989 Davn'orus'ki enkolpiony v zbirci Muzeju istorii m. Kyeva, „Archeolohija”, nr 3, s. 84-94.
- Rogatko J.
1990 Zabytki z kolekcji Piotra Kania z Gródka nad Bugiem, woj. zamojskie, Lub. Mat. Arch., t. 3, s. 183-200.
1994 Nowe znaleziska z okolic Gródka nad Bugiem woj. Zamość, Spr. Arch. t. 46, s. 169-184.
- Sedova M. V.
1972 Juvelirnye izdelija iz Jaropolča Zalesskogo, „Kratkie soobščenijsa o dokladach i polevych issledovanijach Instituta Archeologii Akademii Nauk SSSR”, z. 129, s. 70-79.
- Stančak Ja.
1993 Zbirka enkolpioniv z fondiv L'vivs'koho istoričnoho muzeju, [w:] Naukovi Zapysky, z. 1, L'viv, s. 87-95.

EWA END ANDRZEJ KOKOWSKI

MINIATURE ENKOLPION-CROSSES FROM GRÓDEK ON THE RIVER BUG

With the help of Piotr Kania from Gródek on the river Bug three Enkolpion-crosses and one flat cross of miniature size have been recorded. These were found in the area of Gródek. The first item (Fig. 1a) is a miniature of the type IA1 according to the Gródek-Kciuk classification and it is dated to the 12th and the beginning of the 13th century. The second item (Fig. 1b) represents the group of inlaid crosses. However, it does not have good parallels. It is pro-

posed that the dating of this artefact should be set for an identical time frame as the previous item. The third Enkolpion-cross (Fig. 1c) represents a design called "Obrowiec" (proposed in this paper) which comprises 5 finds from eastern Poland. It is practically unknown at the area of Kiev Ruthenia. There is a probability that it was produced at the territory of the Czerwień Castels jurisdiction from the 12th to the middle of the 13th century.

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie